

VASTAUS MATTI KORTTEISELLE

Matti Kortteinen kommentoi Yhteiskuntapolitiikan numerossa 4/99 kirjoitustani "Kaksi psykoanalyysin kriitikkoa" (YP 3/99). Kortteisen kiinnostavat pohdiskelut herättivät minussa joitakin mietteitä.

ONKO KRITIIKKI YLEISESTI TUNNETTUA?

Kirjoitukseni tarkoitus oli muistuttaa sosiologista lukijaa siitä, että psykoanalyttisia tietoväitteitä on kritisoitu ja että monet niistä ovat edelleen kiistanalaisia. Kriitikistä on hyvä olla tietoinen, vaikkei sitä hyväksyisi. Kriittisten näkökohtien tunteminen on sitä tärkeämpää, mitä enemmän sosiologiassa esiintyy psykoanalyysin soveltamista. Käsitykseni mukaan psykoanalyysin ja Freudin tietoväitteisiin kohdistettua kritiikkiä on kuitenkin tunnettu suhteellisen vähän. Otan yhden esimerkin.

Pekka Räsänen julkaisi äskettäin artikkelin "Sosi-

aalista selitettäköön sosiaalisella!", jossa hän käsitteli sosiologian psykologiasuhdetta ja sitä, että sosiologisilla teorioilla on implisiittisiä psykologisia oletuksia (Tiedepolitiikka 2/99). Artikkelini on parasta, mitä olen pitkään aikaan lukenut suomalaisesta teoreettisesta sosiologiasta. Siinä on kuitenkin yksi ongelma, joka on Räsänen artikkelin kokonaisuuden kannalta vähäpätöinen, mutta jolla on merkitystä Freudia koskevan keskustelun kannalta.

Pohtiessaan sosiologian psykologiavajetta Räsänen mainitsee useita mahdollisuuksia tuon vajeen täyttämiseen, mm. psykologisen oppimisen teorian, evoluutionäkökulman, Lewinin kenttäteorian ja psykoanalyysin. Näiden lisäksi psykologiassa on muitakin tutkimussuuntauksia ja -tuloksia. Kaiken monipuolisuuden keskellä Räsänen päätyy suosittelemaan sosiologeille psykoanalyttisia tul-

kintoja, mainiten nimenomaan Freudin eikä uudempiä psykoanalyttikkoja. Tämä on esimerkki siitä, että suomalainen sosiologi, joka ansiokkaasti pohtii sosiologian teoreettisia kysymyksiä, ei tiedä (tai kerro) yleensä psykoanalyttisiin ja erityisesti Freudin esittämiin väitteisiin kohdistettua kritiikistä.

Kortteinen arvelee, että tekemäni psykoanalyysin kritiikin esittelyn taustalla täytyy olla jotain suuria aatteita tai motiiveja. Kritiikin oudoksuminen sen motivaatiota tarkastelemalla on sinänsä perinteinen freudilainen ja marxilainen menetelytapa. Tulkintojen kritiikkiä ei nähdä normaaliksi tieteellisen keskustelun osaksi, vaan sen katsotaan heijastavan kätkeytyä ulko-tieteellisiä (poliittisia tai psyykkisiä) motiiveja. Tämä ajattelutapa kertoo paljon marxismista ja freudilaisuudesta sosiaalisina liikkeinä. Kritiikin arvioinnin kannal-

ta argumentti on merkityksetön.

MIKSI "TYÖTÖN" VAKUUTTAA?

Kortteinen nostaa yhdessä Hannu Tuomikosken kanssa kirjoittamansa kirjan "Työtön" esimerkiksi onnistuneesta psykodynaamisesta sosiologiasta (Matti Kortteinen & Hannu Tuomikoski: Työtön, Tammi/Hanki ja Jää 1998). Kirjassa esitetty psykoanalyttinen tulkinta onkin uskottavampi kuin psykoanalyttisessa sosiaalitutkimuksessa yleensä. Syy tähän on se, että kirjoittajat ovat rajanneet psykodynaamisesti *selitettävän* ilmiön varsin selvästi ja tiukasti. He selittävät häpeätunteita, joissa "koko minä tuntuu huonolta, kelpaamattomalta, heikolta, likaiselta" ja joihin liittyy "inhon tunne, likaisuuden ja pahan hajun kokeminen" (s. 35–36). Myös eräät tulkinnan pohjana olevat tapaukset kuvaavat verraten vaikeista mielenterveyden ongelmista kärsivien henkilöiden kokemuksia (esim. s. 132–134). Tällainen raja on hyvä, koska tyypillisesti psykoanalyttinen sosiaalitutkimus yrittää selittää maailmoja syleileviä ilmiöitä: miehisen kunnialtutuurin, voitontavoittelun, työn, erilaiset poliittiset mielipiteet, kiinnostuksen politiikkaan, kännykän käytön, patriarkaalisen yhteiskunnan, tieteen, uskon-

non, jalkapallon – vain muutamia esimerkkejä mainitakseni.

Kirjoittajat katsovat, että eräiden työttömien voimasta, läpituokevaa häpeän tunnetta selittää se, että työttömyys ikään kuin toistaa varhaislapsuuden aikaiset hylkäämiskokemukset. Mutta minkä laatuista hylkäämistä he tarkoittavat? Eli viitataan kaikille yhteisiin kokemuksiin (äiti kävelee lapsen luota toiseen huoneeseen) vai vakaviin laiminlyönteihin lapsen hoivaamisessa? Toisin sanoen psykodynaamisesti *selitettävän* ilmiön kuvaus jää jossain määrin epäselväksi.

En löytänyt tutkimuksen regressiomalleista varhaislapsuuden tai työttömyysajan häpeäkokemuksia mitaavaa muuttujaa. Häpeä on mukana muiden muuttujien välisten yhteyksien tulkinnan tasolla. Asetelmaa ei näin ollen voitane pitää esitetyn häpeätulkinnan varsinaisena koetteluna.

Kortteisen ja Tuomikosken tutkimuksen päätulos on omasta näkökulmastani katsoen se, että lähivuorovaikutuksessa koettu sosiaalinen epäluottamus vaihtelee iän, tulojen ja sosiaalisen aseman mukaan. Kuten kirjoittajat toteavat, kyse ei ole varhaislapsuuden kokemusten vaikutuksesta. Tuloksen tekee vakuuttavaksi se, että sosiaalista epäluottamusta on mitattu, jolloin itse osoitin on myös käyte-

tyn teoreettisen käsitteen selkeä, operationaalinen määritelmä.

Lukiessani Kortteisen ja Tuomikosken kirjaa tein saman havainnon kuin Räsäsen artikkelin kohdalla: vaikka empiiristä häpeätutkimusta tehdään runsaasti eri näkökulmista (esim. Paul Gilbertin ja Bernice Andrewsinkin toimittama "Shame. Interpersonal Behavior, Psychopathology, and Culture", Oxford University Press 1998), sosiologi valitsee tietenkin psykoanalyysin! Aikaisemmin ajattelin – vähän samaan tapaan kuin Kortteinen –, että sosiologien luottamus psykoanalyysiin heijastaa jotain suurta yhteiskunnallispoliittista aatetta. Nykyään kuitenkin arvelen, että kyse on halusta mennä yli siitä, missä aita on matalin. Psykoanalyysin tulkinnat ovat kaikille tuttuja psykokulttuurista, joka antaa niille jatkuvaan toistoon perustuvaa kulttuurista uskottavuutta.

KIRJOITAKAA METODIOPAS!

Kortteinen ei kommentoi niitä näkökohtia, joissa käsitteelin freudilaisuuden relativistisia tulkintoja. Relativistien mukaan psykoanalyttiset tietoväitteet eivät ole tosia, mutta muuten kiinnostavia, tai ne ovat virheellisiä, mutta kuitenkin hyödyllisiä, tai ne ovat suorastaan uskonto. Jos ajatel-

laan sosiologia, joka etsii motivaatioteoriaa tai mielen teoriaa, niin miksi hän turvautuisi oppiin, jonka monet kannattajat itse sanovat, etteivät sen väitteet ole tosia tai että he ovat omaksuneet teorian uskonnollisin perustein?

Monet psykoanalyysin puolustajat pitävät – osin oikeutetusti – kriitikkojen virheenä sitä, että nämä arvostelevat Freudin vanhentuneita ajatuksia, joita harvat psykoanalyttikot nykyään ottavat vakavasti. Sosiologian erityisongelma onkin se, että osa psykoanalyttisista sosiaalitutkijoista haluaa nostaa juuri Freudin sosiologian klassikoksi. Freudin yhteiskuntaa koskeva teoretisointi on yksi hänen kaikkein heikoimmista ajatuksistaan (esim. incestikieltoon, ”oidipuskompleksiin” ja massapsykologiaan liittyvät väitteet).

Monille voi olla vastenmielistä ajatella, että ylipäätään minkään klassikon ajatuksia voidaan hylätä uusien tutkimustulosten johdosta. Tällaisen muutoksen mahdollisuus on tärkeää

kaikkien klassikoiksi nimettyjen ajattelijoiden kohdalla. Päinvastoin kuin Kortteinen olen sitä mieltä, että väitteitä voidaan jakaa oikeisiin ja virheellisiin.

Sosiologien kannattaisi pitää etäisyyttä ainakin selvästi vanhentuneisiin väitteisiin ja relativistisiin ideoihin, joiden mukaan kaikki käy, kunhan se on ”kiinnostavaa”. Toiseksi vastustan sitä, että yhteiskuntakriitikot haluavat esittää moraalisen paheksuntansa ”selittämällä” paheksuttujen henkilöiden toimintaa ”psykodynaamisen tulkinnan” avulla. Kortteinen on luultavasti ainoa psykoanalyysia soveltanut sosiaalitutkija, joka ei ole tähän syyllistynyt. Kolmanneksi ehdottaisin, että freudilaiset sosiologit kirjoittaisivat metodioppaan, jossa esiteltäisiin psykoanalyttisen sosiaalitutkimuksen sisäiset kriteerit. Tällainen opas lisäisi tutkimuksen arvioitavuutta. Tätä nykyä ulkopuoliselle syntyy kuva, että freudilainen sosiologia hyväksyy absurdeimmatkin psykodynaamiset paljastukset, vaik-

kapa Liehun tulkinnan, jonka mukaan kännykkä on äidin rinta, tai Kiianmaan tulkinnan, jonka mukaan Nokian harjoittelijoiden samastuminen yritykseen joutuu heidän ”minänsä sulautumisesta Siihen”.

Eric Kandel on kuvannut kiinnostavasti psykoanalyysin valtakaudella tapahtunutta psykiatrian rappeutumista, jolloin hän koki mm. kirjojen lukemiskiellon Harvardin yliopistossa (”A New Intellectual Framework for Psychiatry”, *Am J Psychiatry* 4/98). Kandel näkee kuitenkin mahdollisuuden psykoanalyysin uudistumiselle, jos teoria voidaan tieteellistää. Osa psykoanalyysin teoreettisista termeistä voi saada empiirisen vastintermistön aivokeemiallisella ja biososiaalisella tasolla. Tällöinkin kyse olisi uusista tutkimustuloksista, joiden käyttö Freudin ”pelastamisessa” heijastaa enemmän sosiaalisten liikkeiden kuin tutkimuksen tarpeita.

JANNE KIVIVUORI